

ФЕНОМЕН ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ КОНСТРУКТИВІЗМУ

Лебединська І.В. Феномен досвіду в контексті ідей конструктивізму.

Анотація. У статті проаналізовано окремі положення дослідницької практики комунікативного конструктивіста П.Вацлавіка. Обговорюються ідеї реальності першого і другого порядків, ідея тлумачення досвіду як комунікативної реальності, як сукупності взаємовідносин, які є процесом «чистого конструювання», а також втілення цих ідей у методиці «As,if», яка базується на впевненості автора у здатності людини реконструювати власний досвід шляхом появи спонтанної нарративної ідентичності, рефлексія над якою відкриває нові можливості і перспективи у побудові автобіографічного нарративу.

Стверджується, що конструктивізм як когнітивна практика артикулює активну позицію суб'єкта здатного силою власних очікувань, переконань та передбачень конструювати особистісний досвід. Уточнюється і розвивається авторська версія інтерпретації особистісного досвіду як множинної реальності. Пропонується досвід повсякденності[*everyday world*] інтерпретувати як опорний у множинній реальності особистісного досвіду. Передбачається, що досвід повсякденності сам потребує опертя на особистісні смисли, ресурсами яких виступають психологічні смисли, тотожність яких гарантується безперервністю таких понять як світ, бог, свобода, безсмертя тощо.

Ключові слова: комунікативний конструктивізм, досвід, множинна реальність

Lebedynska I.V. The phenomenon of experience in the context of constructivist ideas.

Abstract. The article analyzes some provisions of the research practice of the communicative constructivist P. Vaclavik. The ideas of first and second order reality, the idea of interpreting experience as a communicative reality, as a set of relationships that are a process of "pure construction", as well as the embodiment of these ideas in the method of "As,

if", based on the author's confidence in human ability to reconstruct experience through the emergence of spontaneous narrative identity, reflection on which will open new opportunities and prospects in the construction of an autobiographical narrative. It is argued that constructivism as a cognitive practice articulates the active position of a subject capable of constructing personal experience by the power of his own expectations, beliefs, and predictions.

The author's version of the interpretation of personal experience as a multiple reality is refined and developed. It is proposed to interpret the experience of everyday life as a reference in the multiple reality of personal experience. It is assumed that the experience of everyday life itself requires reliance on personal meanings, the resources of which are psychological meanings, the identity of which is guaranteed by the continuity of such concepts as peace, god, freedom, immortality and so on.

Key words: *communicative constructivism, experience, multiple reality*

Постановка проблеми. Починаючи з античних часів дослідження феноменів розуму та раціональності зосереджувалося на питанні про те, як людина досягає «істинного» знання про всесвіт. Класична наука вважала, що кожна реальність, річ, об'єкт мають свою поверхню і свою глибину, серцевину. Тлумачити всесвіт означало рухатись від поверхні в глибину речей, де повинна міститися істина, смисл або сутність досліджуваного явища. Ці уявлення про всесвіт стали настільки звичними й очевидними, що у повсякденному спілкуванні люди часто говорять – поверхова думка, поверхові знання і навіть поверхова людина. Онтологічна заангажованість знання (Е.Агаці), яка фактично була головним уявленням про реальність до кінця ХІХ сторіччя, обернулася радикальною кризою наукового дискурсу у зв'язку з відкриттями теорії відносності та квантової фізики, які поставили під сумнів класичну картину всесвіту з одного боку, а з іншого – відкрили шлях становленню новому розумінню знання, його істинності та об'єктивності [1].

Серед скептиків щодо можливості людини отримувати істинне знання про оточуючу реальність опинились і конструктивісти, які у найбільш радикальних версіях, взагалі відмовляються від поняття онтологічна реальність і розглядають пізнання як активний процес адаптації людини до оточуючого світу, як процес організації власного

досвіду людини, а не пошук онтологічної реальності, яка передусе досвіду пізнання.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми досвіду у конструктивістському контексті.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Феноменологи та екзистенціалісти, для яких головними цінностями завжди були унікальність, неповторність та автентичність індивідуального досвіду людини, працюючи в онтологічній парадигмі, дослідження досвіду побудували навколо пошуків автентичного, «німого, безпосереднього досвіду» (М.Мерло-Понті). Проте з часом, як зауважує Дж. Брунер, завжди з'являються наукові дисиденти, які «зраджують» домінуючим поглядам і чий здогадки змінюють ментальний розвиток людства [16]. До таких наукових дисидентів Дж. Брунер відніс генетичну епістемологію Ж.Піаже з його провідною ідеєю про те, що знання конструюється суб'єктом у процесі організації власного досвіду. Його відома теза «розум організує світ, організуючи самого себе» у перспективі розгортається цілою низкою конструктивістських ідей [7].

Серед впливових дослідницьких практик, які призвели до становлення головних ідей конструктивістського дискурсу, дослідники називають ідеї П. Вацлавіка, який, за спостереженнями історика науки Ханса Штеріга, першим у 1981 році ввів поняття конструктивізм у філософський дискурс. Головна ідея П.Вацлавіка, з якої фактично розпочинається його історія як комунікативного конструктивіста, стосувалася заперечення традиційного уявлення про існування однієї єдиної реальності. «Єдине, що існує – це множинність версій реальності. Деякі з них вступають у протиріччя одна з одною, проте всі вони є результатом комунікації, а не відображенням однієї єдиної вічної об'єктивної істини» [4].

Як психолог і психотерапевт П.Вацлавік вважав основою комунікаційних конфліктів змішування в процесі спілкування різних версій інтерпретації дійсності. «Таке положення речей призводить до того, що дві (або більше) сторін, що вступають у комунікацію, замість того, щоб спробувати знайти спільний знаменник по відношенню до сформованої у кожній зі сторін картини дійсності, відстоюють кожен свою точку зору, вважаючи саме її вірною, такою, що відповідає дійсності, а протилежну – невірною, такою, що дійсності не відповідає. Поняття об'єктивної дійсності, певної референтної норми відіграє у такого роду конфліктних ситуаціях роль каталізатора, який посилює ступінь розбіжності сторін [4,36] (поняття каталізатор з'являється у

відповідності до конструктивістської «skill» методології замість класичного «hard» поняття причина – І.Л.).

У контексті комунікативного конструктивізму дослідник розглядає і феномен досвіду. «Сутністю людського досвіду є тільки взаємовідносини і патерни взаємовідносин... навіть уявлення людини про саму себе – це насправді уявлення про функції, про взаємовідносини до яких вона залучена. А людські відносини – це чисте конструювання» [3, 29 – 55]. Дійсність, з якою ми маємо справу, є дійсністю другого порядку, й конструюється вона шляхом приписування, «накидання» смислів. Ця дійсність другого порядку є результатом комунікації. Процес соціалізації теж, за версією П.Вацлавіка, заснований на комунікації. У такому контексті кожна людина інтерпретується як культурно та історично локалізована, а отже, соціально сконструйована існуючими в суспільстві смислами, значеннями і цінностями, які утворюють дійсність другого порядку.

Людина, вважає П.Вацлавік, живе в уявному світі, проте якимось дивним чином вона здатна приймати цілком конкретні рішення. «Ми доти перебуваємо у згоді з життям, тобто з нашим існуванням, з Богом, з природою, або як би це все не називали, доки сконструйована нами дійсність другого порядку залишається адаптованою до нас у тому сенсі, в якому про це говорить Глазерфельд, тобто не заподіює нам біль... Як тільки це відчуття узгодженості зникає, ми впадаємо в сумніви, страхи, депресію»[4, 36].

Терапевтична модель конструктивізму, за П.Вацлавіком, з метою досягнення терапевтичного ефекту передбачає не традиційне відновлення «правильного світогляду», який базується на цілій низці методологічних припущень, принципів, установок, а пропонує техніки переосмислення та реінтерпретації досвіду людини. З цією метою П.Вацлавік, спираючись на головні положення своєї концепції, розробив методику «As,if» (дослівний український переклад «неначе», тому я дозволила собі залишити англійську версію – І.Л.) сутність якої полягає в тому, щоб отриманий у минулому досвід, який приносить людині страждання, перетворити на фікцію, позірну реальність з метою досягнення конкретної терапевтичної мети. «Конструктивізм – це якась інша конструкція реальності, яка так само мало має спільного з поняттями реальність, правильність або істинність, як і будь – яка інша» [4, 38]. Методика ця, пояснює П.Вацлавік, спирається на добре відому силу людських очікувань, переконань, припущень та побоювань, які здійснюються тільки тому, що вже очікуються. «Уявний ефект

породжує цілком конкретну причину; майбутнє (а не минуле) визначає сучасне; пророкування події призводить до події (виконання пророкування)[4,38]. Інтерпретація уявної події, вірить дослідник, призведе до появи спонтанної наративної ідентичності, рефлексія над якою відкриє нові можливості і перспективи у побудові автобіографічного наративу. «Те, що людина А розповідає про своє минуле людині В, нерозривно пов'язане і визначається теперішніми відносинами між двома цими людьми...можна ідентифікувати діагностично важливі патерни комунікації» [3,51].

Майже через півсторіччя, інший відомий дослідник Д. Леонт'єв, аналізуючи конструкт життєвий світ, зауважує, що одна з головних задач у процесі конструювання життєвого світу це розрізнення реального і нереального...«Можливо, значущість ідеї Бога в тому, що не можливо довести або заперечити його буття; він вносить у наше існування ідею чого-сь, що принципово не можливо довести, у що можна вірити або не вірити, по відношенню до чого можна самовизначатися; і в цьому цінність і виклик віри. І тоді, правий Тертуліан, який сказав «вірую, тому що абсурдно», тому що тільки там, де докази є не можливими, є простір для віри» [6,29].

Висновки П.Вацлавіка і Д.Леонт'єва цілком резонують із нашою ідеєю інтерпретації особистісного досвіду людини як множинної реальності, яка базується на кількох положеннях. По-перше, і це очевидно, кожна людина протягом життя набуває досвід у різних сферах існування: різні досвіди часу і простору, досвід вибору між добром і злом, досвід переживання народження і смерті, досвід подолання кризових ситуацій і навіть досвід мандрів, який, як стверджують дослідники, не може обійтись без габітусу життя у дорозі. Проте набуті досвіди не гарантують людині прийняття правильних рішень, успішного подолання екзистенційних криз та уникнення помилок. Відповідей на цю проблему може бути декілька.

Особистісний досвід людини це множинна реальність структурована різними модальностями досвіду. Всі ці досвіди набуваються протягом життя і є адаптаційним процесом структурованим знаннями, які людина отримує в різні часи і з різною послідовністю (Ж.Піаже). Інтерпретація і висновки, які робить людина, отримуючи той або інший тип досвіду, можуть суперечити один одному і навіть конфліктувати між собою. «Точкою опори», «ось воно» (Г.Гарфінкель), тобто опорним досвідом у цьому процесі є досвід повсякденності [everyday worlds]. Цей привілей досвід повсякденності

отримує як найбільш реальна реальність (А.Шюц). «Але досвід повсякденності це досвід парадоксальний ... Парадоксальність його полягає в тому, що він є найреальнішим досвідом і водночас найвипадковішим...Його реальність легко переривається. Як тільки це стається, вона релятивізується, а індивідові здається, що він у зовсім іншому світі» [1,127]. Тобто, досвід, який вважається опорним у цій складній множинній реальності, фактично сам потребує опору на особистісні смисли, ресурсами яких виступають психологічні смисли, тотожність яких гарантується безперервністю таких понять як світ, бог, свобода, безсмертя тощо.

Також символічними ресурсами, в яких людина отримує опору, стають ті ситуації і події, які є для неї найбільш значущими і викликають душевний резонанс. А якщо людина сприймає певну ситуацію, яку вона сама наділила особливою для себе значущістю, як реальну, вона стає реальною за своїми наслідками і людина починає осмислювати і конструювати власний досвід зовсім в іншому контексті, в контексті дискурсивних практик, говорячи термінологією дискурсивної психології, стає інтерпелятивним суб'єктом (Альтюсер, Лакло й Муфф), тобто займає дискурсивну позицію в залежності від того хто до неї звертається. Якщо дитина говорить «мама», і дорослий їй відповідає, доросла людина стає пов'язаною з конкретною ідентичністю – «мамою», з якою асоціюються певні очікування в поведінці, вважають Лакло і Муфф [10].

У дискурсивному контексті набутий людиною життєвий досвід, який традиційно сприймався як безперервна послідовність реальних подій та ситуацій, перетворюється на фрагмент розгортання дискурсивної практики. Так інтерпретація власного досвіду стає результатом абстрагуючих реальність текстуальних практик і підкорюється руху смислоутворення. Саме логіка смислового розгортання дозволяє людині відбирати і перетасовувати події, ситуації, персонажі та їхні вчинки і вибудовувати смислову квазіцілісність історії власного життя. У цій версії працюють закони смислоутворення, на підставі яких людина конструює свій досвід: щось важливе витискає, щось переписує, чомусь віддає переваги, проблемні ситуації перетворює на альтернативні, випадкові фрагменти на значимі епізоди, одні проблеми віддаляє, і навпаки наближує та прискорює інші. Так, минуле, побудоване як часова послідовність, стає плотом (plot – Х.Уайт), а традиційне уявлення про об'єктивність подій та ситуацій стає історією

(Е.Агацці), смисловий порядок якої залежить не від реальних подій і ситуацій життя людини, а від дискурсивного контексту.

Певне значення для набуття смислу та становлення цілісності досвіду має те, яке місце (позицію) в біографії людини займають ті або інші ситуації та події, у контексті яких відбулося становлення певного одиничного досвіду. Адже відомо, що місце, позиція є корелятом процесу смислоутворення (І.Паркер). Це можуть бути зустрічі з особистостями, прочитані книги, наші хвороби, мандри, суспільні та культурні події і навіть «зовнішнього буття означники», тобто матеріальні носії комунікації, ігнорування яких у житті сучасної людини, призводить до катастрофічного «логофоноцентризма» сучасної західної культури.

Важливою психологічною особливістю функціонування особистісного досвіду є доступність його усвідомлюваному переживанню людини. В англійській мові взагалі не існує поняття «переживання», а замість нього вживається поняття «experience» досвід. У цьому цікавому феномені криється загадка того, чому події, що відбуваються з людиною, не завжди сприймаються нею як власний досвід і фактично втрачаються для подальшого осмислення та інтерпретації. «Можна припустити, що відбувається це тому, що вони людиною просто не переживаються, тобто не сприймаються з афективним резонансом, відгуком, ставленням, за А.Ленгле, а являють собою лише події, так би мовити, зовнішнього життя, що до речі, підтверджують проведені когнітивістами в останні десятиріччя експерименти, які свідчать про когнітивні ілюзії суб'єктивного досвіду» [5, 44].

Все це разом створює той пул невизначеностей, які не тільки між собою конфліктують, проте й сприймаються людиною лише ретроспективно в акті на рації власної генези, на чому наполягають практично всі відомі конструктивісти. Цей погляд «скоса» (С.Жижек), погляд на себе від третьої особи як на символічну конструкцію є необхідною умовою конструювання людини як суб'єкта власного життя і водночас ресурсом її психологічного благополуччя (Т.Хабермас, Н.Чепелева та ін.). Проте як відомо, невизначеність конститує свободу вибору людини. Вона утворює простір вільної імпровізації, де множинність особистісного досвіду може бути перетворена на певну послідовність, завдяки укарбуванню (embedding) досвіду в наратив (Дж.Брунер). Дослідники, які працюють у наративному дискурсі (Т.Хабермас, Н.Чепелева та ін.), встановили кореляцію між рівнем

розвитку історії життя і рівнем психологічного благополуччя. Так, вважається, що об'ємний, насичений смислами, сценарно, темпорально, причинно-наслідково і тематично узгоджений автобіографічний наратив відповідає високому рівню психологічного благополуччя людини [13].

Дж. Брунер у роботі «Наративне конструювання реальності» запропонував розглянути 10 наративних форм мислення за допомогою яких конструюється, на його думку, реальність людського досвіду [16].

У ході теоретичного дослідження проблеми конструювання досвіду було з'ясовано, що одним із головних напрямів критики методології конструктивізму є впевненість дослідників у тому, що людина як суб'єкт у контексті конструктивістської парадигми перетворюється на не стійку, не усталену конструкцію цілком залежну від дискурсивного контексту. Щоб подолати вразливість конструктивізму й оживити «онтологічну заангажованість» дискурсивного суб'єкта, у гуманітарному дискурсі з'являється теорія нестабільних онтологій, яка інтерпретується як пост - деконструктивістський проект, що пропонує процедуру реконцептуалізації феномена суб'єктивності у напрямку відмови від суб'єктивності як фіксованої сутності тотожної собі на інтерпретацію процедур її постійного конструювання. Основою цих цікавих пошуків стає ідея мережевої онтології Б.Латура, пошуки Ж. Дельоза з його ідеями виробництва суб'єкта як онтологічної конструкції – пункта відносної стабільності у нестабільному контексті, а також ідея дискурсивного конструювання суб'єкта як ідентифікації людини з суб'єктною позицією у структурі дискурса.

Висновки. Набуття досвіду людиною це активний адаптаційний процес, який структурується протягом життя завдяки отриманим знанням (Ж.Піаже).

Головним механізмом конструювання особистісного досвіду є механізм інтерпретації (Н.Чепелева).

Фундаментальним шляхом надання особистісному досвіду смислу є його укарбування (embedding) (Дж.Брунер) в наратив.

Особистісний досвід це множинна фрагментована реальність, структурована різними версіями інтерпретацій одиничних досвідів (І. Лебединська)

Наративне конструювання особистісного досвіду, що позитивно розвивається, демонструє тенденцію до нарощування об'єму і смислової насиченості (Т.Хабермас, Н.Чепелева).

Існують експериментально доведені критерії розвитку наративного конструювання досвіду, яке втілюється в автобіографічних наративах та історіях життя.

Література

1. Агацци, Э. (2017). Научная объективность и ее контексты. Москва: Прогресс – Традиция.
2. Бергер, П. (2011). Религиозный опыт и традиция. *Социс*, 1, 137–142.
3. Вацлавик, П., Дженет, Б., Дон, Дж. (2000). Психология межличностных коммуникаций. Санкт-Петербург: Речь.
4. Ватцлавик, П. (2000). Адаптация к действительности или адаптированная «реальность»? Конструктивизм и психотерапия. *Дискурс радикального конструктивизма. Традиции скептицизма в современной философии и теории познания* (с. 31–48). Munchen: PHREN, 2000.
5. Лебединська, І. В. (2012). Особистісний досвід як множинна реальність. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 31 (34). 38–46.
6. Леонтьев, Д. А. (2019). Человек и жизненный мир: от онтологии к феноменологии. *Культурно-историческая психология*, Том 15. 1. 25–34.
7. Пиаже, Ж. (2008). Психология интеллекта. Москва: Директ-Медиа.
8. Труфанова, Е. О. (2016) Социальный конструкционизм и исчезновение «Я»: Критический анализ. *Философские науки*, 8, 114–123.
9. Харман, Грэм. (2017). Сети и ассамбляжи: возрождение вещей у Латура и Деланда. *Логос*, Том 27, 3, 1–34.
10. Филлипс, Л. Дж., & Йоргенсен, М. В. (2004). Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный Центр.
11. Цоколов, С. (2000). Дискурс радикального конструктивизма. Традиции скептицизма в современной философии и теории познания. Мюнхен.
12. Чепелева, Н. В. (2020). Интерпретация как механизм конструирования опыта личности. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том II. Психологічна герменевтика*. 12, 4–19.
13. Чепелева, Н. В. (2018). Самопроекування як процес

створення потенційної особистої історії. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т.2. Психологічна герменевтика. 11.* 4–21.

14. Adler, J., M. & McAdams, D. P. (2007). Time, Culture, and Stories of the Self. *Psychological Inquiry, Vol. 18, 2*, 97–128.

15. McAdams, D. P. (2001) The psychology of life stories. *Review of General Psychology. Special Issue : Autobiographical Memory. Vol. 5*, 100–121.

16. Bruner, J. (1991). The narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry, Vol. 18, 1* (Autumn, 1991), 1–21.

References

1. Agazzi, E. (2017). Nauchnaya ob'yektivnost' i yeye konteksty [Scientific objectivity and its contexts]. Moscow: Progress – Tradition. [in Russian].

2. Berger, P. (2011). Religioznyy opyt i traditsiya [Religious experience and tradition]. *Sotsis – Socis, 1*, 137–142. [in Russian].

3. Watzlavik, P., & Janet, B., Don, J. (2000). Psikhologiya mezhlichnostnykh kommunikatsiy [Psychology of interpersonal communication]. St. Petersburg: Rech. [in Russian].

4. Watzlavik, P. (2000). Adaptatsiya k deystvitel'nosti ili adaptirovannaya «real'nost'»? Konstruktivizm i psikhoterapiya [Adaptation to reality or adapted "reality"? Constructivism and psychotherapy]. *Diskurs radikal'nogo konstruktivizma. Traditsii skeptitsizma v sovremennoy filosofii i teorii poznaniya – Discourse of Radical Constructivism. Traditions of skepticism in modern philosophy and the theory of knowledge.* Munchen: PHREN, 31–48. [in Russian].

5. Lebedynska, I. V. (2012). Osobystisnyy dosvid yak mnozhynna realnist [Personal experience as a multiple reality]. *Naukovi studiyi iz sotsialnoyi ta politychnoyi psykholohiyi – Scientific studies in social and political psychology, Issue 31 (34)*, 38–46. [in Ukrainian].

6. Leontiev, D. A. (2019). Chelovek i zhiznennyi mir: ot ontologii k fenomenologii. [Man and the world of life: from ontology to phenomenology]. *Kul'turno-istoricheskaya psikhologiya – Cultural-historical psychology, Vol. 15, 1*, 25–34. [in Russian].

7. Piaget, J. (2008). Psikhologiya intellekta [The psychology of intelligence]. Moscow: Direct-Media. [in Russian].

8. Trufanova, E.O. (2016). Sotsial'nyy konstruksionizm i

ischeznoveniye «Ya»: Kriticheskiy analiz [Social constructionism and the disappearance of the "Self": A critical analysis]. *Filosofskiye nauki – Philosophical sciences*, 8, 114–123. [in Russian].

9. Harman, G. (2017). Seti i assamblyazhi: vrozhdeniye veshchey u Latura i Delanda.[Networks and assemblages: the rebirth of things in Latour and DeLand] *Logos*, Vol. 27, 3, 1–4. [in Russian].

10. Phillips, L. J., & Jorgensen, M. W. (2004). Diskurs-analiz. Teoriya i metod. Discourse analysis. Theory and method. Khar'kov: Gumanitarnyy Tsentr. [in Russian].

11. Tsokolov S.A. (2000). Diskurs radikal'nogo konstruktivizma. Traditsii skeptitsizma v sovremennoy filosofii i teorii poznaniya [Discourse of Radical Constructivism. Traditions of skepticism in modern philosophy and the theory of knowledge]. Munchen: PHREN. [in Russian].

12. Chepeleva, N. V. (2020). Interpretatsiya kak mekhanizm konstruirovaniya opyta lichnosti [Interpretation as a mechanism of personality experience constructing]. *Aktualni problemy psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Psykholohichna hermenevtyka – Actual problems of psychology: coll. Science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II, 12, 4–19.* [in Russian].

13. Chepeleva, N. V. (2018). Samoproektuvannya yak protses stvorenniya potentsiynoyi osobystoyi istoriyi [Self-design as a process of creating a potential personal history]. *Aktualni problemy psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Psykholohichna hermenevtyka – Actual problems of psychology: coll. Science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II, 11, 4–21.* [in Ukrainian].

14. Adler, J. M. & McAdams, D. P. (2007). Time, Culture, and Stories of the Self. *Psychological Inquiry*, Vol. 18, 2, 97–128.

15. McAdams, D. P. (2001) The psychology of life stories. *Review of General Psychology. Special Issue : Autobiographical Memory.* Vol. 5, 100–121.

16. Bruner, J. (1991). The narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, Vol. 18, 1 (Autumn, 1991), 1–21.

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2021. Вип. 13.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II, Issue 13, 2021. ISSN 2072-4772